

EGY KÖZÉPÜLET GYORS ESZTÉTIKAI ÉS FUNKCIONÁLIS AVULÁSA

A FÖLDMŰVELÉSÜGYI MINISZTERIUM PALOTÁJÁNAK ELSŐ KÉT ÉVTIZEDE

KELECSÉNYI KRISTÓF ZOLTÁN* – GYETVAINÉ BALOGH ÁGNES**

*PhD-hallgató. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék, 1111 Budapest, Műegyetem rkp. 3. K II. 82.
E-mail: kristof.kelecsenyi@gmail.com

**PhD, egyetemi adjunktus. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék, 1111 Budapest,
Műegyetem rkp. 3. K II. 82. Tel.: (+36-1) 463-1330. E-mail: gybalogh@eptort.bme.hu

A tanulmány a Budapest, Kossuth Lajos tér 11. szám alatt álló minisztériumi épület építéstörténetének első két évtizedére koncentrálva elemzi azokat az okokat, amelyek oda vezettek, hogy már 1906-ban tervpályázatokat írtak ki az épület teljes külső és belső átalakítására.

Bukovics Gyula (1841–1914) 1884-ben kapta a megbízást, majd elkészítette első tanulmányterveit a korábban nyolc helyen működő *Földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi Ministerium* egy épületben való elhelyezésére. A szakma már ekkor kifogásolta, hogy tervpályázatot nem írtak ki, de az épület külső megjelenése és funkcionális kialakítása is súlyos kritikákat kapott. Az 1885–1887-ben megvalósult épület fogadtatása során szintén megoszlottak a vélemények. Kifogásolták riasztónak ható méretét és tömbszerűségét, viszonylagos egyszerűségét, ugyanakkor a sötét udvari irodákat is. A telekhatárok mentén két traktus mélységű épületszárnyak udvari oldalán futó – eredetileg nyitott – széles folyosó valóban komoly árnyékoló hatással bírt.

Az átadás éveit követően sok apróbb beruházásra, javításra, átalakításra került sor, melyekkel egyrészt az épület használhatóságát kívánták javítani, másrészt pedig igazodtak a minisztérium személyzetének, ügyosztályainak folyamatos változásaihoz, illetve különféle kapcsolt intézmények ki- és beköltözéséhez. A stílusát tekintve „római olasz renaissance” homlokzatok szerénynek, dísztelennek hatottak az elkészült Országház és Igazságügyi Palota mellett. Ráadásul 1891-ben eltávolításra kerültek a homlokzat egyes málló műkő díszei is. 1906-ra a felújítás már elodázhatalanná vált, lehetőséget teremtve a homlokzat áttervezésére is, így mind a külső, mind a belső átalakítására külön tervpályázatokat írtak ki.

Kulcsszavak: historizmus, századforduló, XIX. századi építészettörténet, Bukovics Gyula

A Budapest, Kossuth Lajos tér 11. szám alatt álló minisztériumi épület közelmúltban lezajlott kutatása kapcsán számos részlet napvilágra került, melyek magyarázatot adnak arra, hogy miért került sor alig 20 évvel az épület elkészülte után, 1906-ban az épület teljes külső és belső átalakítását célzó, párhuzamos tervpályázatok kiírására, valamint a historizáló homlokzat díszjeinek a modernista szellemiségű, leegyszerűsítő helyreállításokat évtizedekkel megelőző eltávolítására.¹ Írásunk nem kíván

¹Az épületről a szerzők közreműködésével készült építéstörténeti tudományos dokumentáció kapcsán elvégzett kutatás 2017 októbere és 2018 márciusa között zajlott le: Gyetvainé Dr. Balogh Ágnes – Juhász Anna – Kelecsényi Kristóf Zoltán – Székely Márton: *Földművelésügyi Minisztérium – 1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 11.* Építéstörténeti Tudományos Dokumentáció, 2018.

teljes értékű építéstörténeti áttekintést nyújtani, mivel az építkezés körülményeiről Bugár-Mészáros Károlynak 2009-ben részletes tanulmánya² jelent meg, hanem első-sorban a címben felvetett problémára keresi a választ.

ELŐZMÉNYEK

A *Földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi Ministerium* 1867. március 10-én kezdte meg működését. Bővülésével, növekedésével elszórva, magántulajdonosoktól bérelt ingatlanokban helyezték el különböző osztályait.³ Ezért az 1882-ben hivatalba lépett miniszter, gróf Széchenyi Pál (1838–1901), újabb bérlemények igénybevétele helyett valószínűleg 1884 őszén-telén megbizta Bukovics Gyulát (1841–1914), hogy készítsen tanulmánytervet a nyolc helyen működő minisztérium egy tető alá hozására.⁴

A Bécsben 1841-ben született magyar építész 1868 körül – prágai és berlini éveit után – került Pest-Budára, ahol Ybl Miklós irodájában kezdett el dolgozni. 1871-ben kapott építómesteri működési engedélyt a végóráit élő céhtől.⁵ Először a Pesti Építő Társaságnak dolgozott építésként, majd 1876 nyarán teljesen önállósodva saját irodát nyitott.⁶ Még a társaság építésként az ő tervei alapján valósultak meg a Bécsi utca áttörésének új épületei (1872–1873). Épített magánpalotát Blaskovich Ernő részére Pesten (1877–1878), kastélyt a Schossberger család számára Turán (1883), valamint a Kodály körönd két bérpalotáját Hübner Nándornak (1883–1885).⁷ A minisztériummal valószínűleg az 1885. évi Országos Általános Kiállítás Erdészeti Pavilonja tervezésekor került közelebbi kapcsolatba, és ennek révén kapott közvetlen megbízást.⁸

Az 1884 végén elkészült – napjainkra teljesen elkallódott – vázlattekről a minisztérium építését megalapozó törvényjavaslat tárgyalása kapcsán szerzett tudomást az építészzakma.⁹ A sajtó arról adott hírt, hogy a Magyar Mérnök- és Építész Egylet Alpár Ignác felszólása alapján egyenesen a kormányzattól kívánta kérvényezni, hogy írjanak ki tervpályázatot az épületre.¹⁰ Erre azonban nem került sor. A törvényjavas-

² Bugár-Mészáros Károly: Bukovics Gyula és Kossuth téri minisztériumi épülete. In: Csáki Tamás – Hidvégi Violetta – Ritoók Pál (szerk.): *Budapest neoreneszánsz építésze. Tanulmányok*. Budapest Főváros Levéltára, Budapest 2009. 189–204.

³ Bényei Balázs – Zétényi Zoltán: *A Kossuth téri agrárpalota*. Budapest 2014; Déry Attila: *Belváros–Lipótváros, V. kerület*. (Budapest építészeti topográfiája 2.) Budapest 2005. 165.

⁴ *Budapesti Hírlap* 5 (1885. január 10.) 10. 5.

⁵ Komárik Dénes: Építésképzés és mesterfelvevél a XIX. században. Pesti mesterek, mesterjelöltek. *Építészet-tudomány* 3 (1971) 4. 393.

⁶ *Bauzeitung für Ungarn* 5 (1876) 243; Sisa József: A turai Schossberger-kastély az újabb kutatás tükrében. *Ars Hungarica* 34 (2006) 1–2. 266.

⁷ Bugár-Mészáros i. m. 191–193.

⁸ *Vasárnapi Ujság* 32 (1885) 20. 327.

⁹ *Fővárosi Lapok* 21 (1884. december 7.) 288. 1855.

¹⁰ *Budapesti Hírlap* 5 (1885. január 11.) 11. 5.

lat vitájában elhangzott számos gazdasági jellegű ellenérv mellett tanulságos felidézni az ellenzéki képviselőknek az építészeti kialakítást kritizáló hozzászólásait.

Horánszky Nándor (1838–1902): „*Ezen épület [...] nem egyszerű, hanem igen felcziczomázott és felfogásom szerint állami és hivatali épületnek egyáltalában nem alkalmas és pedig azért, mert [...] fentartása állandóan tetemesebb összegeket fog igénybe venni. Én tudok egyszerű és massív épületet képzelni, a mely azért egészen monumentalis. Itt van például a nemzeti muzeum, mely a fővárosnak kétségtelenül egyik legmonumentalisabb épülete...*”¹¹

Herman Ottó (1835–1914): „*[A] milyen a mai kor áramlata, olyan az architektúrája. Külső cziczoma és belül rossz, haszontalan berendezés. Méltóztassék csak benézni a mi középületeinkbe, kívülről igaz, mutatósak, tetszetősek, de az ornamentica olyan, hogy már a verebek is meggondolják, hogy fészküket oda rakják, mert az olyan rossz oda ragasztott dolog, hogy valóban még az állati ösztön sem viseltetik hozzá bizalommal. Méltóztassék megnézni az újabb épületeket, a hol pedig solid kőről beszéltek mindig, azok most már elmállási processusnak vannak alávetve. Méltóztassék bemenni bármelyik most újonnan épített középületbe; ott a sötét folyosók, fülkék, aprócseprő kis helyiségek [...] tömkeleget alkotnak...*”¹²

Horánszky felszólalására válaszul a miniszter maga is megerősítette, hogy a terveken látható épület külalakja az ő ízlésével sem találkozik. E hozzászólásokból egyrészt a képviselőknek a kortárs építészettel szembeni konzervativizmusa tükröződik, másrészt viszont a tervezőkkel szemben a funkcionális igények figyelembevételének hiányolása is. A kritikáktól függetlenül a törvényjavaslatot a képviselőház kormánypárti többsége megszavazta, és azt az uralkodó az 1885. évi IV. törvénycikként március 9-én szentesítette. Eszerint az építkezésre 1 100 000 forintnyi kölcsön felvételét engedélyezték.

TERVEZÉS ÉS KIVITELEZÉS

Már március folyamán felállt az építést felügyelő bizottság.¹³ Elnöknek Tormay Béla (1839–1906) miniszteri tanácsost, mezőgazdászt neveztek ki. Építész végzettségű tagok voltak a Fővárosi Közmunkák Tanácsa által delegált Ybl Miklós (1814–1891), az Országházat tervező Steindl Imre (1839–1902) és a tervező, Bukovics Gyula. A szintén még ebben a hónapban benyújtott – részben fennmaradt¹⁴ –, első engedélyezési terv a megvalósulthoz képest jóval reprezentatívabb külsejű épületet ábrázolt. Az Országház előtti térre néző főhomlokzat középrizalitja a két szélső és a középső három tengelyében egy-egy további előreugrással lett volna kiemelve, és ezt ívelt oldalú, manzárd jellegű tetőidom-építmény koronázta volna. A belső udvarok

¹¹ *Képviselőházi Napló* (1884) 4. (80. országos ülés – 1885. február 24.) 340.

¹² *Uo.* 342.

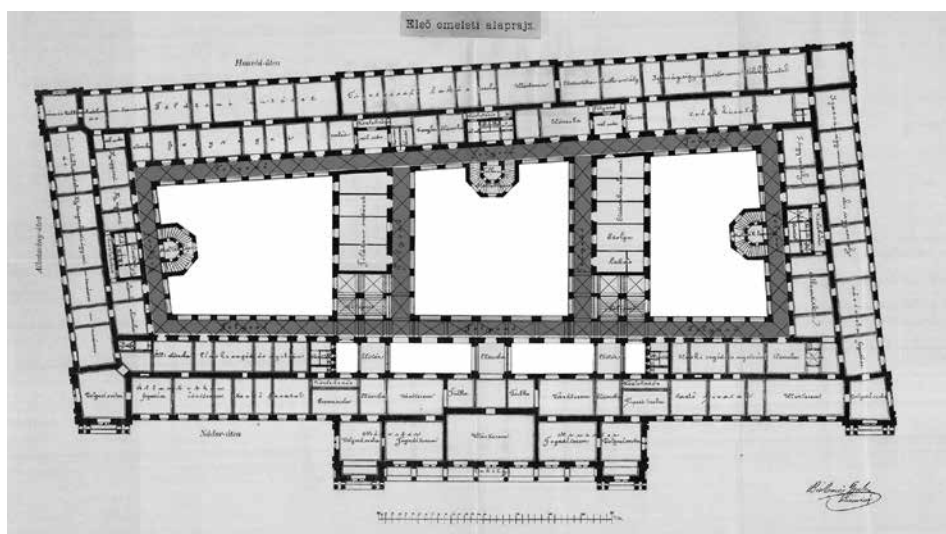
¹³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL) K-178, 1119., f. 286.

¹⁴ BFL XV.17.d.329 Építési ügyosztályok tervtára (a továbbiakban XV.17.d.329) 24891. 1–8. f., eng. sz.: 34704/1885-III.

homlokzati kiképzése az itáliai reneszánsz városi paloták belsejét idézte a többszintes, baluszteres mellvédű árkádsorként kialakított, fedett folyosók rendszerével, melyekhez a nyolcszög három oldalával záródó lépcsőtornyok kapcsolódtak volna. Ezek szintén nyitottnak voltak tervezve, baluszteres mellvédekkel, orsóterüket a lépcsőkarok kőoszlopok megtámasztása határolta volna.¹⁵

Bukovics alaprajzi elrendezése már tükrözte a később a kritikák egyik fő tárgyává vált végleges megoldást (1. ábra). A szabálytalan, nagyjából téglány alakú telket a telekhatárok mentén két traktus mélységű épületszárnyakkal tervezte beépíteni, melyekhez a belső, udvari oldalon közlekedőfolyosók csatlakoztak. A körülhatárolt telekbelsőt pedig két összekötőszárnyal három, közel azonos méretű udvarra tagolta. Ez az elrendezés leginkább a korabeli, függőfolyosós bérházak rendszeréhez volt hasonló. Azonban amíg azok lakás céljára lettek kialakítva, és a belső udvarra néző helyiségek az olyan alárendelt funkciókat fogadták be, mint az előszoba, a konyha és a cselédszoba, addig egy irodaépületben a belső traktusban található helyiségek használhatósága erősen korlátozottá vált ezzel. Ráadásul mind a tervbe vett, mind pedig a végül megvalósult udvari folyosó széles és masszív pilléreken álló, árkádszerű építmény és nem könnyed függőfolyosó, amely így a viszonylag nagyméretű udvarok ellenére is komoly árnyékolóhatással bírt.

Az alaprajzi elrendezés azért is tehető kritika tárgyává, mert a korszak építészetében ismert volt a nagy mélységű épületszárnyakból adódó problémát szerencsésebben megoldó, középfolyosós rendszerű elrendezés is. Ybl 1870-ben valószínűleg

1. ábra. A Földművelésügyi Minisztérium épületének megvalósult I. emeleti alaprajza a belső udvarok (fehér) és a folyosók (sötétszürke) jelölésével. Forrás: *Építő Ipar* 11 (1887. december 18.) 51., képmelléklet

¹⁵A látványos metszetet közli: Bugár-Mészáros i. m. XI. színes tábla.

először alkalmazta ezt Magyarországon a pesti Fővámház tervezésekor, ahol szintén egy nagyméretű épület belső közlekedőrendszerét kellett megoldani.¹⁶ Bukovics Ybl alkalmazottjaként közvetlenül is szembesülhetett azzal, hogy miként lehetséges egy ablaktalan belső folyosó kialakítása. Ybl kapcsolt lépcsőházakkal, illetve felülvilágítókkal oldotta meg a világosság kérdését. Kallina Mór (1844–1913) a Budai Várban található Szent György térre tervezett és 1879–1882 között megvalósult Honvédelmi Minisztérium épületénél szintén középfolyosót alkalmazott, melyet az 1889–1890-es bővítés során is folytatott (2. ábra).¹⁷ A megoldás tehát a korszak építészeti eszköztárának része volt. Hogy Bukovics miért választott mégis olyan megoldást, amely több sötét helyiséget eredményezett, nem ismert, azonban az biztos, hogy a kérdésben nem önállóan döntött.

Érdemes megjegyezni, hogy a középfolyosónak is akadtak volna hátrányai. Az udvarokra néző, tágas és világos, boltozatos közlekedő helyett a félhomályos belső folyosórendszer amellet, hogy állandó mesterséges világítást igényelt volna, jóval kevésbé lett volna elegáns. A megrendelő minisztert vagy a képviselőjében eljáró osztályvezetőket pedig valószínűleg jobban foglalkoztatta az épületbelső reprezentativitása, mint hivatalnokaik szeme világának épsége. A két és fél traktusos rendszert egyébként is jól ismerték a bérházakban működő minisztérium részéről, így lehetségesnek tartjuk, hogy – ahogyan más esetekben is az építkezés során – épp a megrendelő volt az innovatívabb megoldás alkalmazásának gátolója.

1885. június 1-jén nyújtotta be Bukovics Gyula egy ideiglenes építési iroda engedélyezési terveit, melyet az Alkotmány utca vonalában kívánt felépíteni. A tervek nem, csak a kapcsolódó iratok maradtak fenn.¹⁸ A korszakban a nagyobb középítkezéseken az igényekhez és lehetőségekhez mérten régi, bontandó épületrészek felhasználásával vagy újonnan, fa-, vagy falazott szerkezetű helyszíni építési irodák épültek, ahol az építészek a helyszínen dolgoztak. Bukovics mellett két építőmestri-építési végzettséggel bíró személy dolgozott itt, Illés Gyula és Grundmann Vilmos.¹⁹ Az első engedélyezési tervet augusztus végére átdolgozták, azonban az építési bizottság tagjainak kérésére további egyszerűsítésekre került sor.²⁰ Vélhetően már ebben az időszakban elvetették az első engedélyezési terv metszetén még látható, díszműbádogos munkákkal ékesített manzárd tetőidomnak, valamint az udvar gazdag neoreneszánsz architektúrájának megvalósítását. A módosított engedélyezési tervet a Fővárosi Közmunkák Tanácsa 1885. október 1-jén hagyta jóvá.²¹

A földmunkák 1885 novemberének végén indultak meg, ezekért és a kőművesmunkákért a Wawra és Pfeiffer társulás volt a felelős.²² Az alapkövet ünnepélyes

¹⁶Ybl Ervin: *Ybl Miklós*. Képzőművészeti Alap, Budapest 1956. 61–67, 143, 161–166.

¹⁷Aczélné Halász Magdolna: Kallina Mór és Árkay Aladár építészete. *Szin* 12 (2007) 6. 7; Aczélné Halász Magdolna – Virág-Eglesz Anna (szerk.): *Kallina Mór; az eklektikus Budapest építésze*. Budapest 2014. 45–48.

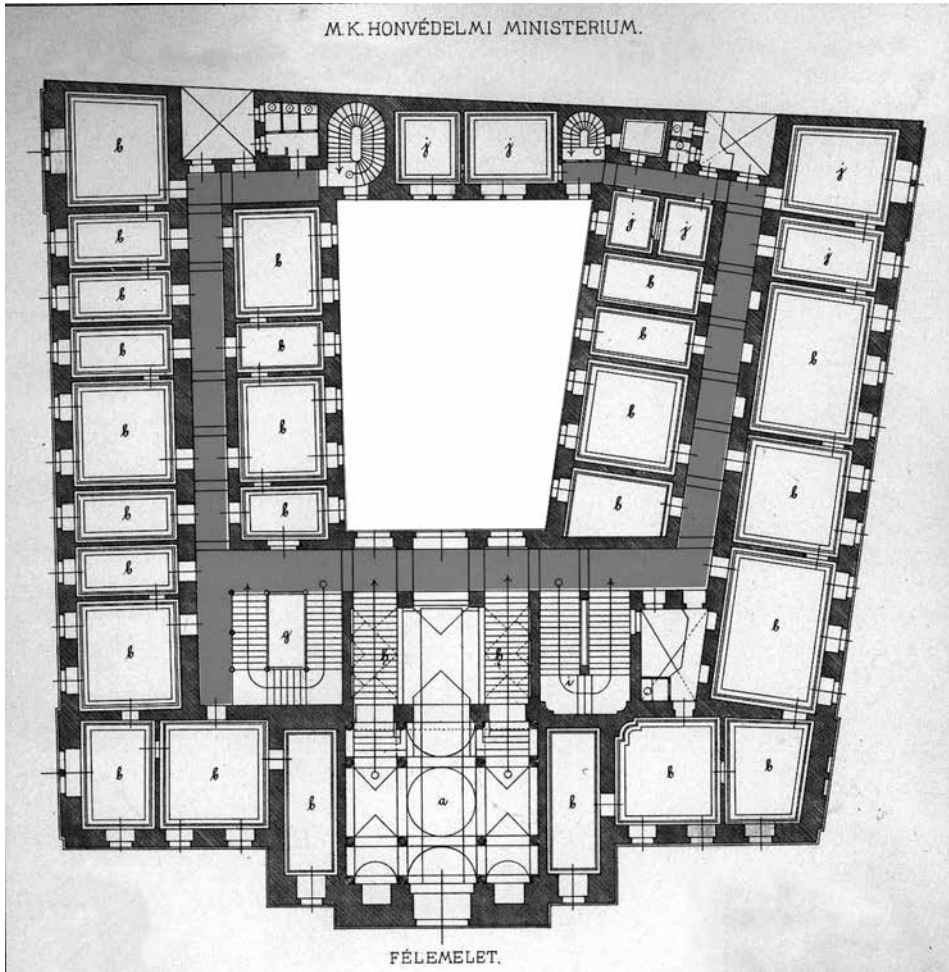
¹⁸*Építő Ipar* 9 (1885. június 7.) 23. 237.

¹⁹MNL OL K-178. 1120. f. 309–310. (767/1888/el.)

²⁰MNL K 178 1119. iratcsomó, 338. f.

²¹BFL XV.17.d.329 24891 79. f. – 40766/1885-III. eng. sz.

²²MNL OL K-178 1119 FIK Minister 1087/1885.

2. ábra. A Honvédelmi Minisztérium épületének félémeleti alaprajza a belső udvar (fehér) és a folyosók (sötétzürke) jelölésével. Forrás: Rozinay István: *Budapesti építményei*. Budapest 1883. t. 23.

keretek közt 1886. január 2-án tették le.²³ Június elején már emelkedtek a falak, amikor az épületszobrász munkák versenytárgyalási hirdetménye megjelent a lapokban.²⁴ Ezt Matscheko József és Schrödl Emil²⁵ cége nyerte el 46 736 forint 55 krajcárért.²⁶ Az építészeti díszeket gyártó páros a műkö tagozatok készítésével foglalko-

²³ MNL OL K-178 1119., f. 295 (FIK Minister 150/1886); *Budapesti Hírlap* 6 (1886. január 3.) 3. 5.

²⁴ *Építő Ipar* 10 (1886. június 6.) 23. 252; *Budapesti Közlöny* 20 (1886. június 6.) 129. 6.

²⁵ Déry Attila: *Budapest eklektikus épületszobrászata*. Budapest 1991. 102.

²⁶ *Bauzeitung für Ungarn* 15 (1886. szeptember 12.) 206.

zott Bécsben és Budapesten. 1880 nyarán „mücementkövek előállítására”, 1882 elején pedig „sajátszerű eljárás különböző anyagoknak kőnemű burkolattal való elállítására” szóló szabadalmaikat jegyeztették be.²⁷ Termékeikről az 1885. évi Országos Általános Kiállításról született egyik beszámolóban is külön megemlékeztek:

„... cementkeverék, mely igen alkalmasnak mutatkozik falburkolatokra s különféle épületdíszítésekre, s melyre könnyű feldolgozhatóságánál és tartóságánál fogva úgy látszik nagy jövő vár.”²⁸

A KÖLTSÉGEK EMELKEDÉSE, AZ ÉPÍTKEZÉS BEFEJEZÉSE

1886 szeptemberében jelent meg a sajtóban, hogy az Igazságügyi Minisztérium szintén az épülő palotába fog beköltözni a tervek módosítása után.²⁹ Az erről szóló törvényjavaslatot decemberben terjesztette a képviselők elé Széchényi Pál, akinek legfontosabb célja vélhetően az volt, hogy a már felhasznált 670 000 forint felvételét utólagosan, mint a kibővült funkció miatt keletkezett többletköltséget, engedélyezze az Országgyűlés.³⁰ A törvényjavaslat éles vitát hozott, az ellenzéki képviselők beigazolódva látták minden korábbi ellenvetésüket. Horánszky Nándor ismét exponálta magát a vitában, többek közt a Bukovics számára kifizetett – egyébként szokványos mértékű – honorárium kapcsán:

„...midőn az államnak megvannak a maga szak-közegei, hogy akkor oly építkezésnél, melyhez nagyon kiváló művészi képesség nem szükségeltetik [...] mért kell az államnak ily czímen 50.000 forintot osztogatni, az előttem érthetetlen.”³¹

Széchényi Pál válaszában leszögezte, hogy törölte a tervekől „mindazt, a mi luxus volt”. Megvédte továbbá az építész számára fizetendő összeget:

„...ezen százalékban, a mit az építkező az építkezés után kap, benne foglaltatik az egész hivatalnak, a melylyel dolgozik, költsége. Van ott egy egész sereg rajzoló, mérnök és építész, kikkel a terveket kidolgoztatja. Ez tehát nem egy személy honorariuma, hanem a hivatalnak fenntartására szolgáló összeg.”³²

Mivel a miniszter a többletköltségeket alapozási nehézségekkel is indokolta, Herman Ottó az építész felelősségét firtatta:

„[A]z az építész, a ki ma Budapesten, a hol évről évre százával épülnek a házak s a mely város talaja ismeretes, mint tán Európa egy fővárosáé sem, a ki ma az alapozási munkálatokban oly szarvashibákat követ el, a minőkre ez az indoklás fektettetik: az bíró elé tartozik és megfosztandó oklevelétől, mert vagy tudatlan, vagy csaló.”³³

²⁷ Központi Értesítő 6 (1881. január 1.) 1. 4.; Központi Értesítő 7 (1882. február 9.) 11. 4.

²⁸ Szalay Imre: A művészi ipar az Országos Tárlaton. *Művészi Ipar* 1 (1885–1886) 4. 147.

²⁹ Fővárosi Lapok 23 (1886. szeptember 15.) 256. 1862.

³⁰ Budapesti Hírlap 6 (1887. december 3.) 334. 4.

³¹ Képviselőházi Napló (1884) 13. (292. országos ülés – 1886. december 17.) 375.

³² Uo. 377.

³³ Uo. 382.

Szavainak az lett a következménye, hogy Bukovics megkérte Pártos Gyulát és Schmahl Henriket, hogy menjenek el a képviselőhöz és közvetítőként tisztázzák a helyzetet. Herman vádjainak politikai indíttatását jól jelzi, hogy a nála jelentkező építészeknek kijelentette, megjegyzései nem Bukovics személye, hanem elsősorban a minisztérium ellen irányultak.³⁴

A törvényjavaslatot a képviselőház elfogadta, az uralkodó pedig az 1887. évi IV. törvénycikként szentesítette. Az Igazságügyi Minisztérium beköltöztetésének komolyabb hatása aligha volt a tervekre, legfeljebb az épület belső beosztásának kisméretű megváltoztatását okozta. Az építkezés 1887 kora nyarára gyakorlatilag befejeződhetett. Bukovics június 8-án kérvényezte az épület használatbavételi engedélyének kiadását, melyre június 20-án sor is került.³⁵ Az építési iroda fabarakkját legkésőbb ekkor bontották el az Alkotmány utca sarkáról. Ezt követően kezdődhetett meg a beköltözés.

Az épület külső homlokzatáról Klösz György által 1895 körül készített fényképfelvételen feltűnő, hogy az egyes épülettagezatok színe, tónusa eltért egymástól. A homlokzat anyaghasználatát tekintve döntően vakolt felületekkel bírt, de némely épületelemeket, például a szabadon álló kompozitfejezetes oszlopokat, illetve a rájuk támaszkodó párkányszakaszokat mészkőből faragtak ki, míg más, apróbb díszek és az allegorikus szobrok a Matscheko–Schrödl-féle műkőből készültek – ez okozza az eltérést (3. ábra).

3. ábra. A homlokzat eltérő anyaghasználatát jelző színelkülönbségek. Fotó: Klösz György, 1895 körül.
Forrás: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár – Budapest Gyűjtemény, ltsz.: 001044

³⁴ *Budapesti Hírlap* 12 (1886. december 20.) 351. 4.

³⁵ MNL OL K-178 1120. f., 626–630 (766/1887/eln.)

FOGADTATÁS

Az épülettel kapcsolatos sajtóvisszhang az éles képviselőházi viták ellenére nem volt számottevő. A *Fővárosi Lapok* 1887. július 2-i száma már a minisztériumi dolgozók elégedetlenségéről tudósított:

„Az udvari szobákban elhelyezett hivatalnokok panaszkodnak, hogy a szobák sötétek, általában pedig panaszoják, hogy a falak még nedvesek, a levegő dohos. Ezért a hivatalnokok egy része még most is otthon dolgozza fel az ügyiratokat.”³⁶

A falaknak valószínűleg a siettetett építkezés és beköltözés miatt egyszerűen nem volt idejük kiszáradni, a középső traktus sötétségének megváltozására azonban komolyabb beavatkozás nélkül esély sem volt.

November 20-i számával kezdődően az *Építő Ipar* több számon átívelően közölte az épület alaprajzait és a Schickedanz Albert által rajzolt látványképét.³⁷ Az épület szöveges bemutatása azonban furcsa módon elmaradt, pedig Bukovics Gyula műveinek rendszerint bővebben helyt adtak.

A *Vasárnapi Ujság* szintén november 20-i számában mutatta be vezércikkében hosszabban az épületet. A névtelenül maradó szerző kiemelte, hogy a „minisztérium új palotája” akkora méretekkel rendelkezik 7489 négyszögöles alapterületével, hogy annál csak a kaszárnnyák és a Rókus Kórház nagyobbak a városban. Stílusát „római olasz renaissance”-ként azonosította (4. ábra). Az írás is megemlítette a széles folyosókat és az óriási ablakokat, azonban azt is megjegyezte, hogy ezek ellenére néhol kellemetlenül sötétek az irodák. Az elsősorban leíró jellegű cikk utolsó bekezdése enged némi betekintést a kortársak véleményébe:

„Az új palota aesthetikai becse fölött megoszlok lehetnek a vélemények: tény, hogy inkább nagysága által imponál s egyes részleteinek szépsége áldozatul esik az egészben uralkodó czélszerűségi tekintetnek. Annyit azonban elmondhatunk, hogy ez az új palota Budapest főváros középületei között nem utolsó helyet foglal el s jelen ronda környezetében hatalmasan emelkedik ki, előjelül annak, milyen leend Magyarország újjászületett fővárosa már a közel jövőben azon a részen is, mely eddigge talán a legelhanyagoltabb s legföljebb fa-rakodóknak használt terület vala.”³⁸

1891-ben a *Pesti Hírlap* cikkének szintén névtelen szerzője fogalmazott így a budapesti tözsdetanács azon elhatározása nyomán, hogy új tözsdéépületet szeretnének építeni Lipótvárosban:

„...Budapest e leendő legelőkelőbb városrészét nem szabad elégteleníteni több olyan hülye kaszárnnyá-stilben épült »monumentális« középülettel, a milyen [...] az igazságügyi és földmivelésügyi miniszteriumok palotája.”³⁹

A korabeli napi sajtóvisszhang teljes feltérképezésére a kutatásnak nem volt módja, azonban ezekből az idézetekből, valamint az épület későbbiekben tárgyalt sorsá-

³⁶ *Fővárosi Lapok* 24 (1887. július 2.) 181. 1333.

³⁷ *Építő Ipar* 11 (1887. november 20.) 47. – földszinti alaprajz; uo. 51. (december 18.) – I. emeleti alaprajz; uo. 52. (december 25.) – homlokzati látványrajz.

³⁸ *Vasárnapi Ujság* 34 (1887. november 20.) 47. 794.

³⁹ *Pesti Hírlap* 13 (1891. november 5.) 304. 10.

4. ábra. Az épületet eredeti állapotában mutató egyetlen ismert kép, melyen még valamennyi dísz látható. Fotó: Klösz György, 1887–1890 között. Forrás: *Ország Világ* 15 (1894. július 29.) 31. 512

ból világosan látszik, hogy miközben a parlamenti ellenzék az épületen való spórolást tekintette elsődleges szempontnak, addig a megvalósulását követően a kritikus közönség csak az addig nem látott nagyságú hivatali épület számukra riasztónak ható méretét és tömörszerűségét, viszonylagos egyszerűségét vette észre. Ugyanakkor Ferenc József 1890 nyarán az Országház építkezésén tett látogatásakor dicsérettel illette az épületet.⁴⁰

Az esztétikai indíttatású kritikák 1890-es évekbeli erősödése a környező városrész és a benne megvalósult középületek – elsősorban az Igazságügyi Palota és az Országház – hatásának köszönhető, melyek a kései historizmus szellemében fogantak, és ingergazdag kialakításuk a minisztérium valóban kissé konzervatív és anyaghasználatában olcsó megformálásával éles kontrasztot mutathatott. Bukovics épülete ugyanakkor nem nélkülözött minden építészeti elemre méltó elemet, azonban ezek inkább az épületbelsőben érvényesültek. A nagyvonalú árkádsor alól három nagyméretű kapun keresztül feltáruló, T alaprajzú, másfél szint belmagasságú, boltozatos előcsarnok jól oldotta meg a két kereszt szárnyban elhelyezett, egyenrangú fölépcsőház és a központi udvar megközelítését. Az épület legkülönlegesebb megol-

⁴⁰ *Pesti Hírlap* 12 (1890) 158. 6.

dása, egyúttal Bukovics tervezői, tэрalkotói tehetségének bizonyítéka a három és fél traktus szélességű középső rizalit belső folyosóval határos traktusának az irodák megközelítésére szolgáló hidak és világítóudvarok együtteseként való kialakítása, mely a kezdeti időszakban, a beüvegezések előtt a központi belső udvarral is intenzív kapcsolatban állhatott.

APRÓBB BEAVATKOZÁSOK A JOBB HASZNÁLHATÓSÁGÉRT

Az épület műszaki felszereltsége, korszerűsége sok szempontból átlagosnak, egyes területeken viszont kifejezetten alacsonynak volt mondható. A fennmaradt iratok tanúsága szerint számos apróbb beruházásra és javításra került sor az átadás éveit követően, melyekkel részben az épület használhatóságán kívántak javítani. A világítás például nem terjedt ki az egész épületre és szinte rögtön korszerűsítésre és bővítésre szorult. 1889 kora tavaszán Zellerin Mátyástól árajánlatot kértek a gázvilágítás bevezetésére az erdőszámvevőség helyiségeibe, ami március közepéig meg is történt.⁴¹ Ugyanígy utólag vezették be a légszeszt a miniszteri váróterembe, előszobába és a tanácsterem előterébe is 1890 nyarán szintén a Zellerin cég közreműködésével.⁴² 1893-ban viszont már a jóval korszerűbb elektromos világítás bevezetésére szereztek be ajánlatot, jóllehet időközben még a gázvilágítási rendszert is bővítették.⁴³ 1894-ben a Magyar Villamossági Rt.-vel folytak a tárgyalások, amelyeket a következő évben követett az elektromosság bevezetése a Ganz Rt. kivitelezésében, majd a millennium évében látták el villamos világítással a miniszteri tanácstermet és annak előterét is.⁴⁴

A földszint fölött négy szint magassággal bíró épületben személyfelvonó nem épült, mindössze a középső udvar lépcsőtornyának orsóterében létesített a Schlick Rt. teherliftet, amely 1889 nyarán tönkrement. Állítólag a helytelen kezelésből fakadóan az iratokkal megrakott emelőszerkezet a magasból lezuhant, farészei összetörték, fémváza elhajlott, továbbá a zuhanás tönkretette a padláson elhelyezett gépet is.⁴⁵ A személylift iránti igényt jelzi, hogy az egyik osztályvezető javasolta, hogy egyszerű felújítás helyett az aknában személyfelvonó működjön. Végül a javaslatnak fogantatja is lett, és az időközben helyreállított gépet 1891-ben 8 000 forintos költséggel emberek szállítására alkalmassá alakították át.⁴⁶

Komoly problémát jelentett az épület belső tereinek időjárási viszonyoktól való függetlenítése is. A fennmaradt iratok alapján egyértelműen úgy látszik, hogy valamennyi udvari folyosói nyílás – a bérházakhoz hasonlóan – nyílászáró nélküli,

⁴¹ MNL OL K-178, 1120. f. 209 (188/1889/eln.)

⁴² Uo. 1298/1890/eln.; 1437/1890/eln.

⁴³ MNL OL K-178, FM Elnöki üo. 2231, 2462/1893.

⁴⁴ Uo. 583, 1191, 1200/1894; 151, 472, 937, 1347/1895; 458/1896.

⁴⁵ Uo. 1280/1889.

⁴⁶ Uo. 1971/1890; 172, 1136, 1167, 1413, 1584, 1658, 1949, 2109/1891; 52, 95, 130, 144, 223, 240, 346, 538, 743, 818, 1097, 1546, 1840/1892.

nyitott lehetett. Vagyis az épület közlekedőrendszerének használói teljesen ki voltak téve a kültéri viszonyoknak. Nemcsak a hőmérséklet, de a csapadék is sok gondot okozhatott, hiszen a középrizalit két közepes méretű belső világítóudvara is nyitott volt felülről. A miniszteri irodákat is magába foglaló épületrészt tagoló udvarokba bejutó eső és hó közvetlenül az előcsarnok fölötti födémre esett. 1893-ban Schwab Gyula üvegesmesterrel készítették el e két udvar üvegtetővel való lefedését.⁴⁷ Két évvel később valósultak meg az előcsarnok szélfogói, és ugyanekkor az I. emeleti vezetői irodákkal határos folyosót is beüvegezték, és ezt 1899-ben már az egész emeletre kiterjesztették.⁴⁸ A félemeleti keresztfolyosókat a fölépcsőktől 1901-ben zárták el nyílászárókkal, és egy nagyobb összegű munka 1905-ben is vélhetően további folyosószakaszok beüvegezését jelentette.⁴⁹

A hőmérsékleti viszonyok szabályozásának másik fontos eleme a fűtési rendszer. A nagyméretű épületben központi fűtőberendezés helyett 408 darab fatüzelésű cserépkályhát építettek fel. Ez egyáltalán nem számított korszerű és hatékony fűtési rendszernek ekkora épület esetében. Ráadásul mindez azt is eredményezte, hogy az épület tetőzetének képében önálló kémények sokasága jelent meg, ami esztétikailag is kifogásolható volt. Ugyanakkor ez a megoldás kétségtelenül költségtakarékosságot jelentett a tárca számára, mivel a minisztérium birtokai és erdőgazdaságai révén ingyen tudott tűzifához jutni. A kályhák hatékonyságára már az 1887–1888-as első télen panasz érkezett az igazságügy-minisztertől, aki szerint saját irodája nem volt 10–12 Celsius foknál melegebbre fűthető. Bukovics Gyula válaszában arra hivatkozott, hogy az új épületek az első télen mindig nehezebben fűthetők ki.⁵⁰ A többszáz kályhát folyamatosan javíthatni kellett, nagyobb felülvizsgálatukra 1903-ban, a központi fűtés kiépítésére pedig csak jóval később került sor.⁵¹

BELSŐ ÁTÉPÍTÉSEK, FELÚJÍTÁSOK

Aligha tekinthető a tervező és az épület hibájának, hogy a minisztérium személyzetének, ügyosztályainak és azok ügyköreinek folyamatos változása, illetve különféle kapcsolt intézmények ki- és beköltözése miatt a kezdetektől fogva állandónak mondhatók a válaszfalbontások és -építések, a belső nyílások befalazása és újak nyitása. 1894-ben a három ügyosztály és a gazdasági műszaki osztály is átalakításokon esett át Hubert József építőmester kivitelezésében.⁵² 1895-ben a II. emeleti szolgálati lakást korszerűsítette a minisztérium, de jól mutatja az igények gyors változását, hogy a lakást két évvel később hivatali helyiségekké alakították át.⁵³

⁴⁷Uo. 412, 956/1893.

⁴⁸Uo. 776, 1553, 1686/1895; 10702/1899; 368/1900.

⁴⁹Uo. 10266/1901.

⁵⁰MNL OL K-178, 1120. f. 387–382 (72/1888/el.n.)

⁵¹MNL OL K-178 FM Elnöki üo. 4352/1903.

⁵²Uo. 407, 837.

⁵³Uo. 14, 38, 64, 121, 122, 127/1895; 1387, 2125/1896.

A millennium évében Darányi Ignác miniszter a saját irodacsoportját is alaposan felújította. A tanácsterem teljes felújításának részeként bevezetett villanyvilágítás mellett új, elegáns bútorzatot is kapott, melynek elkészítésével Thék Endre gyárát bízták meg.⁵⁴ Egy nagyméretű, öt méter hosszú tárgyalóasztalt, hozzá 24 bakbórral kárpitozott karosszéket, valamint négy kisebb, fal mellé állítható asztalt és ezekhez két-két, összesen tehát nyolc, szintén bakbóros, díszes ülőpamlagot rendeltek meg 2560 forintért. Valószínűleg a miniszteri dolgozószobába rendeltek egy hétfiókos, diófa íróasztalt és két, szintén diófából megmunkált posztamenst. Ezzel párhuzamosan ajtót is nyitottak a miniszteri irodacsoport és a tanácsterem közé, falikárpitozás készült a dolgozószobába, a váróterembe és az előszobába, és harmadik réteggel látták el a miniszteri dolgozó erkélyajtáját.⁵⁵

1901-ben újabb felújításra került sor a miniszteri helyiségekben, ekkor elsősorban a dolgozószobában. Itt már a korszak legnevesebb hazai iparosainak nevei jelentek meg. A Thék gyártól származott az új bútorzat is, a Zsolnay gyártól rendeltek új, fehér cserépkályhát, a szoba kifestését pedig Scholtz Róbert díszítő- és szobafestő cége végezte.⁵⁶

Az épület befogadóképessége a két minisztérium és a számos alárendelt hivatal beköltöztetése miatt szinte rögtön elégtelenné vált. Az 1889. évi XVIII. törvénycikkkel a földművelésügy önálló minisztériummá vált, a kereskedelem- és iparügy pedig a korábbi közmunka- és közlekedésügyi miniszter hatáskörébe került át. A Kereskedelmi Minisztérium hatósága alá került Statisztikai Hivatal 1891-ben távozott az épületből, jöllehet saját székháza csak 1897-ben épült fel Budán (Czigler Győző, 1896–1897). Megüresedett helyiségeibe a Folyammérnöki Hivatal és egy újonnan nyitott helyi postafiók költözött be mindössze két évre, amikor is az előbbi távozni kényszerült az épületből.⁵⁷ 1896-ban a minisztérium egyik ügyosztálya, a mezőgazdasági műszaki osztály is kénytelen volt kiköltözni, melyet a következő évben az erdészeti osztály egy része követett, és ugyanekkor a Vízépítészeti Hivatal és az Erdőszámvevőség is bérházakba költözött át.⁵⁸ E változások is kisebb-nagyobb belső átalakítási munkákat vontak maguk után.

1897-ben vizsgálni kezdték az egyes ügyosztályok elhelyezési rendjét.⁵⁹ Feltételezték az Igazságügyi Minisztérium és a Földtani Intézet távozását is, és megkísérelték összeállítani, miként lehetne a legjobban hasznosítani az épület valamennyi helyiségét. Az osztályvezetőkhez november 23-án intéztek kérdést, hogy az általuk vezetett részleg jó elhelyezéséhez mi lenne szükséges. Egy-egy alaprajzon be kellett jelölniük a fennálló és az ideálisnak tűnő beosztást, ez utóbbit személyekre lebontott részletességgel. Azt is kérték, hogy nevezzék meg azokat a külső hatóságokat, amelyek szerintük érdemes lenne az épületben elhelyezni a jövőben.⁶⁰

⁵⁴ Uo. 1566/1896.

⁵⁵ Uo. 1503/1896; 1513/1896; 1584/1896.

⁵⁶ Uo. 7144/1901; 7141/1901; 7167, 7640/1901.

⁵⁷ Uo. 1079, 1209, 1221, 1422, 1552, 1800, 1948, 2000/1890/eln.; 874/1894/eln.

⁵⁸ Uo. 2057, 2160/1896; 708, 859, 1409, 2345, 2378, 3233, 4254/1898.

⁵⁹ Uo. 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291/1897.

⁶⁰ MNL OL K-178 FM Elnöki üo. 6148/1898/eln.; 6149/1898/eln.

Érdeemes szó szerint felidézni az erdészeti osztályt vezető országos főerdőmester választát, mely rendkívül beszédes képet fest a problémákat illetően:

„1.) az egyes ügyosztályok körletébe utalt helyiségek elégtelensége miatt ugyanazon ügyosztályba tartozó személyzet szétszórta, ügyosztályától elkülönítve illetve elszakítva van elhelyezve;

2.) egyes helyiségekben a fogalmazó személyzet összezsúfoltan kénytelen dolgozni;

3.) a sötét udvari helyiségekben is fogalmazó személyzet van elhelyezve, holott ezen az emeleten ezek a helyiségek az év legnagyobb részében csak mesterséges világítás mellett használhatók, ez pedig az ott dolgozók szemét teszi tönkre...”

Más ügyosztályok vezetőinek szöveges indoklásában is ugyanezek az elemek bukkantak fel. A VII/3. ügyosztály esetén a szétszórtság fokáról is tudomással bírunk:

„[az] ügyosztály vezetője a földszinten, személyzetének egy része a fél-emeleten, többi része a III. emeleten, az osztályfőnök pedig az I. emeleten van elhelyezve! Így magának ezen ügyosztály aktáinak – valamint a személyzetnek is, ha az egymás közt való érintkezés szükséges – négy emeleten kell vándorolniuk.”

A felmérés eredményeként a viszonylag kis költséggel orvosolható problémákat igyekeztek kezelni. Ez egyrészt belső átalakításokat jelentett, másrészt ironikus módon a problémákat leginkább részletező főerdőmester által vezetett erdészeti osztály kiköltöztetésével járt, melynek négy főosztályát ráadásul két külön helyre, a Ferenc József (ma Széchenyi) téri Európa Szállóba, illetve egy közeli, Báthory utcai bérházba költöztették.⁶¹

Számos egyéb átalakítás mellett ki kell emelni a borkereskedelmet és borászoktatást segítő, állami irányítású Országos Mintapince ügyét. Központi raktára a hozzá kapcsolódó üzlettel együtt az Ybl Miklós-féle Széchenyi rakparti Ganz-ház pincéjében volt, a minisztérium alsó szintjén rendelkezésére álló nagy területe ellenére. A Ganz-házból 1906–1907 körül költöztették át teljesen a minisztériumba, ahol legkorábban ekkor, de mindenképp az I. világháború kezdete előtt reprezentatív, magyaros stílusú eladó- és vélhetően kóstolóteret alakítottak ki a déli szárny nagyméretű, az utcával határos traktusában található pinceszinti helyiségében. A faburkolatos, stukkódíszes terem tervezője és a máig fennmaradt falkép festője nem ismert.

A HOMLOKZAT ÜGYE

1890 novemberének végén, a hóolvadás idején a III. emeleti számvevőség és a Földtani Intézet könyvtára is erősen beázott a tetőbádogozás és az ereszcatornák hibái miatt.⁶² A javításon dolgozó munkások vették észre, hogy a tető szélén, az attika tetején álló műkö díszvázák olyan rossz állapotba kerültek, hogy leomlásuk fenyegetett. A minisztérium kérte az állami építészeti hivatalt, hogy küldjön ki szakértőt felmérésükre. Az általa készített jelentés megerősítette a munkások állítását,

⁶¹ Uo. 7458, 8094, 8778, 9471, 9605/1899.

⁶² Uo. 1963/1890.

5. ábra. A rossz állapotú homlokzat részlete. Forrás: *Vasárnapi Ujság* 52 (1905. szeptember 24.) 39. 620

azonban javíthatónak ítélte a vázákat. Értesítették az épületszobrász munkákat végző Schrödl Emilt, aki saját költségén „jó hírnevének megőrzése” érdekében hajlandó volt a javításokat elvégezni. A sérült műkö díszeket – a III. emeleti erkélyek vázáit és az attikára helyezett bizonyos díszeket – február elején eltávolította.⁶³ Az egykorú felvételek és az épület későbbi állapotának tanúsága szerint azonban a díszek végül nem kerültek vissza a homlokzatra. Ezzel szemben viszont már 1899-ben felmerült az épület Országház térre néző homlokzatának „díszesebbé tétele”.⁶⁴ Az 1895 decemberére külsőleg elkészült Országház és az 1896-ban átadott, Hauszmann Alajos által tervezett Igazságügyi Palota mellett valóban szerénynek hatott a kései historizmus mozgalmasságával egyáltalán nem rendelkező épület külseje, amely az előbbiekkal szemben nem kő-, hanem az alacsonyabb presztízst jelentő vakolt, gipsz- és műkö díszes homlokzattal rendelkezett. Ráadásul ez pedig egyre rosszabb állapotban volt, további díszek eltüntetésére is sor került. 1900-ban a főpárkány konzoljai között, a függőlemez alján elhelyezkedő rozetták közül 63 darabot távolítottak el szintén „a rossz állapotba kerülés és a lehullás” veszélye miatt.⁶⁵ 1903-ban ugyan részben felújították a külső homlokzatot, a javítás azonban a problémákhoz képest csekély hatókörű lehetett, mivel a pár évvel későbbi fényképek tanúsága szerint a vakolat ismét több helyen erősen mállott, és nagyobb méretű építészeti tagozatok is estek le (5. ábra).⁶⁶

Darányi Ignác 1906-ban újra a földművelésügyi tárca vezetője lett és a szegyenletes állapotba került épület külső felújítását prioritásként kezelte. Hamarosan intézkedtek a homlokzat műszaki átvizsgálásáról, melynek egyik tanulsága az lett, hogy

⁶³ Uo. 185, 260/1891.

⁶⁴ Uo. 2880/1898.

⁶⁵ Uo. 12420/1900.

⁶⁶ Uo.

megállapították, hogy a felújítás elodázhatatlan.⁶⁷ A veszélyelhárítás érdekében számos díszet le kellett szedni, 1906-ban pedig több helyen dúcolások is készültek.⁶⁸ A meghívott építész tagokkal felállt szakbizottságban Darányi leginkább az épület dísztelenségét és rossz belső beosztását kárhóztatta. A külső és a belső átalakítására különálló tervpályázatokat írtak ki 1906 augusztusában. A november 30-i határidőre összesen 45 pályamunka érkezett be. 1907 márciusában hozták nyilvánosságra, hogy mindkét pályázatot a műegyetem tanára, Tóry Emil (1863–1928) nyerte.⁶⁹

A tervpályázat folyamatának és eredményének leírásától és értékelésétől eltekintünk,⁷⁰ azonban az ennek kapcsán született számos írás szintén az épület negatív megítélésének bizonyítéka. Az ilyen kritika kialakulása a megvalósulást követő szűk két évtized alatt nem feltétlenül lett volna törvényszerű. Hajós Alfréd így írt ekkor:

„Néhány évtizeddel ezelőtt egy hivatalnok-mérnököt bíztak meg azzal, hogy a jelenlegi Országház-téren a földművelésügyi minisztérium céljainak megfelelő palotát építsen. A tervező feladatát úgy oldotta meg, hogy egy óriási téglá és vakolat-tömeget helyezett a kijelölt telekre, mely ez idő szerint bérkaszárnyszerű homlokzatával kellemetlenül illeszkedik be a parlament s a Kuria alkotta arkitektikusan szép környezetbe.”⁷¹

A *Vasárnapi Ujság* névtelenül maradó szerzője pedig így értékelte:

„Miután a földművelési minisztériumnak ormóttan külsejű palotája immár sehogy sem illik bele az Országház-téri előkelő keretbe, s miután megrongálódott homlokzatát úgy is nagy költséggel kell átalakítani, Darányi miniszter elhatározta, hogy teljesen átépítteti.”⁷²

Jól látható, hogy az épülettel szembeni kritika elsődleges forrása az Országházzal és az Igazságügyi Palotával való összehasonlítása. A két, reprezentatív szerepű épülethez képest a minisztérium valóban jóval szerényebb külsővel bír, nem használ olyan tipikusnak mondható, kései historizmusra jellemző eszközöket, mint az oromzatok, tornyok – valamint az ezeket borító díszműbádogos munkák – és egyéb tetőidomok. Ez utóbbiak az épület eredeti engedélyezési tervében ugyan benne voltak, azonban a költségcsökkentés során ezeket törölték, így a viszonylag stílusziszta neoreneszánsz homlokzat már megvalósulásakor is kissé konzervatív, szerény hatást keltett.

Tóry Emilt 1908 elején bízták meg pályaterve továbbfejlesztésével,⁷³ és az addig többször átdolgozott terv 1909. május 21-én kapott építési engedélyt.⁷⁴ A kivitelezés azonban nem indult el. Már 1909 májusának elején – a tervek benyújtását követően, de az engedélyező határozat meghozatala előtt – arról írt a *Pesti Hírlap*, hogy egy-

⁶⁷Uo. 13344, 14960/1905.

⁶⁸Uo. 2445/1906.

⁶⁹*Építő Ipar* 31 (1907) 10. 92; uo. 31 (1907) 11. 104.

⁷⁰Székely Márton – Maróty Katalin: Magyar közigazgatási épületek pályázatai a dualizmus korában. Stílusirányzatok a földművelésügyi minisztérium 1907-es átépítési tervpályázatán. *Építés – Építészettudomány* 2018 (DOI: 10.1556/096.2018.011).

⁷¹*Pesti Napló* 58 (1907. márc. 30.) 77. 5.

⁷²*Vasárnapi Ujság* 54 (1907. április 28.) 17. 338.

⁷³MNL OL K-178 FM Elnöki üo. 1372/1908.

⁷⁴BFL XV.17.d.329 24891 18–29. f., 41897/1909-III.

szerűen csak felújítják az épületet.⁷⁵ Végül valóban ez történt, 1910-ben el is kezdték az épület felújítását.⁷⁶ Evidenciaként kezelték, hogy a homlokzatot a közeljövőben át fogják alakítani, ezért a lehető legkevesebbet kívántak költeni a feladatra. A felújítás során számos ornamentális és minden figurális szobrászati elemet eltávolítottak. A középírzalit kivételével jelentősen egyszerűsödött a fő- és valamennyi osztópárkány kiképzése, eltűntek az ablakok alatti parapetmezőket ékesítő baluszterek és az attika balusztrádja is, valamint az összes orom- és timpanonszobor is, melyek egyrészt a minisztériumi osztályok területeinek allegóriái voltak, másrészt az ország-címert tartó alakok. A kivitelező Szentpály József szegedi építész építőmester volt, a munka pedig összesen 67 000 koronába került.⁷⁷ Az átalakításra már korábban felvett 400 000 koronás kölcsönből fennmaradt összeget végül a miniszteri és államtitkári irodák újabb felújítására költötték az előnyösebb irodatereket eredményező alaprajzi változtatás, vagyis a középfolyosósítás helyett, mely végül csak az 1940-es évek elején valósult meg.⁷⁸

ÖSSZEZGÉS

Bár a Földművelésügyi Minisztérium megépítésének egyik fő indoka az volt, hogy az irodai célokra csak korlátozottan alkalmas bérházakban, városszerte több helyre szétszórva működő szervezeti egységek egyrészt végre egyetlen fedél alatt, másrészt korszerű körülmények között működhessenek, a Bukovics Gyula tervei szerint megvalósult középület legfeljebb az előbbi célt teljesítette, azt is csak ideig-óráig. Ezért elsősorban a többszöri költségcsökkentés és az építészeti újítástól valószínűsíthetően elzárkózó megrendelői magatartás volt a felelős. Bukovics ilyen körülmények között a nagyságrend ellenére sem alkothatta meg élete főművét.

Az Országházzal szinte egy időben megindult építkezés az átlagos, korabeli, új építésű pesti bérházak középmezőnyébe sorolható építészeti minőséget és kifejezetten rossz, már az átadáskor is elégtelennek és elavultnak bizonyult műszaki tartalmat hozott létre. Az 1887-ben elkészült épület a belső beosztás, a beépített építőanyagok és a kulcsin tekintetében így gyorsan avulásnak indult. Beosztásából fakadóan szabadterre nyíló ablakkal nem rendelkező irodáit a kezdetektől fogva kifogásolták használóik, a folyamatos műszaki problémák mellett a minisztérium mindig változó igényeinek kielégítése is problémás volt – jóllehet ez utóbbi a könnyűszerkezetes falak és a vasbeton vázas építészeti elterjedése előtt aligha róható fel az épületnek. Ahogyan az sem, hogy a területen valóban úttörőnek számító nagyszabású építkezést később messzemenőig túllícitálta környezetének, Lipótvárosnak kései historizáló és századfordulós építészete. Kétségtelenül a kivitelezés hibája ugyanakkor, hogy a homlokzatról az átadást követő évektől fogva fokozatosan egyre több és több dísz

⁷⁵ [n. n.]: Jelek melyekből politizálni lehet. *Pesti Hírlap* 31 (1909. május 4.) 104. 37.

⁷⁶ MNL OL K-178 Elnöki üo. 6063/1910.

⁷⁷ Uo. 7692, 9208/1910; 3198/1911; 5187/1912.

⁷⁸ Uo. 6135/1910.

kellett eltávolítani, mely végül egy példa nélkül állóan korai, leegyszerűsítő helyreállításra volt maga után a 20. század elején. Ezzel együtt sem árt azonban emlékezni arra, hogy Bukovics Gyula háza minden hibája ellenére a legrégebbi, ma is eredeti funkcióját betöltő minisztériumépületünk.

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK

- Aczelné Halász Magdolna: Kallina Mór és Árkay Aladár építészete. *Szín* 12 (2007) 6. 6–8.
- Aczelné Halász Magdolna – Virág-Eglesz Anna (szerk.): *Kallina Mór, az eklektikus Budapest építészete*. Salt Communications Kft., Budapest 2014. 45–48.
- Bényei Balázs – Zétényi Zoltán: *A Kossuth téri agrárpalota*. Budapest 2014.
- Bugár-Mészáros Károly: Bukovics Gyula és Kossuth téri minisztériumi épülete. In: Csáki Tamás – Hidvégi Violetta – Ritoók Pál (szerk.): *Budapest neoreneszánsz építészete. Tanulmányok*. Budapest Főváros Levéltára, Budapest 2009. 189–204.
- Déry Attila: *Belváros–Lipótváros, V. kerület*. (Budapest építészeti topográfiája 2.) Terc, Budapest 2005.
- Déry Attila: *Budapest eklektikus épületszobrása*. Budapest 1991. 102.
- Gyetvainé Dr. Balogh Ágnes – Juhász Anna – Kelecsényi Kristóf Zoltán – Székely Márton: *Földművelésügyi Minisztérium – 1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 11. Építéstörténeti Tudományos Dokumentáció*, 2018.
- Komárik Dénes: Építészképzés és mesterfelvevétel a XIX. században. Pesti mesterek, mesterjelöltek. *Építés-Építészettudomány* 3 (1971) 4. 393.
- Sisa József: A turai Schossberger-kastély az újabb kutatás tükrében. *Ars Hungarica* 34 (2006) 1–2. 266.
- Szalay Imre: A művészi ipar az Országos Tárlaton. *Művészi Ipar* 1 (1885–1886) 4. 147.
- Székely Márton – Maróty Katalin: Magyar közigazgatási épületek pályázatai a dualizmus korában. Stílusirányzatok a földművelésügyi minisztérium 1907-es átépítési tervpályázatán. *Építés-Építészettudomány* 47 (2019) 1–2. 103–133.
- Ybl Ervin: *Ybl Miklós. Képzőművészeti Alap*, Budapest 1956. 61–67, 143, 161–166.
- [n. n.]: Jelek melyekből politizálni lehet. *Pesti Hírlap* 31 (1909. május 4.) 104. 37.
- Bauzeitung für Ungarn* 5 (1876) 243; 15 (1886) 206.
- Budapesti Hírlap* 5 (1885) 10. 5; 5 (1885) 11. 5; 6 (1886) 3. 5; 6 (1887) 334. 4; 12 (1886) 351. 4.
- Budapesti Közlöny* 20 (1886) 129. 6.
- Építő Ipar* 9 (1885) 23. 237; 10 (1886) 23. 252; 11 (1887) 47; 11 (1887) 51. 52; 31 (1907) 10. 92; 31 (1907) 11. 104.
- Fővárosi Lapok* 21 (1884) 288. 1855; 23 (1886) 256. 1862; 24 (1887) 181. 1333.
- Képviselőházi Napló* (1884) 4. (80. országos ülés – 1885. február 24.) 340. 342.
- Képviselőházi Napló* (1884) 13. (292. országos ülés – 1886. december 17.) 375, 377, 382.
- Központi Értesítő* 6 (1881) 1. 4; 7 (1882) 11. 4.
- Ország Világ* 15 (1894) 31.
- Pesti Hírlap* 12 (1890) 158. 6; 13 (1891) 304. 10; 29 (1907) 77. 5.
- Pesti Napló* 58 (1907) 77. 5.
- Vasárnapi Ujság* 32 (1885) 20. 327; 34 (1887) 47. 794; 52 (1905) 39. 620; 54 (1907) 17. 338.
- Budapest Főváros Levéltára (BFL)
 XV.17.d.329 Építési ügyosztályok tervtára
 24891. 1–8. f., eng. sz.: 34704/1885-III.; 79. f. – 40766/1885-III. eng. sz.: 18–29. f., 41897/1909-III.
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)
 K-178. 1119–1120. f.
 K-178. FM Elnöki üo.

RAPID AESTHETIC AND FUNCTIONAL OBSOLESCENCE OF AN ADMINISTRATIVE BUILDING

FIRST TWO DECADES OF THE PALACE OF THE MINISTRY OF AGRICULTURE

Summary

The essay focuses on the first two decades of the history of the ministry building standing in Budapest, Kossuth Lajos Square 11. It analyses the reasons that led to architectural competitions called for modernizing the façade and the inner structure of the building already in 1906.

Gyula Bukovics (1841–1914) got the commission in 1884 and shortly afterwards completed his first plans to house the *Ministry of Agriculture, Industry and Trade* in one building because it worked then at eight locations. The architects disapproved already at this time that architectural competition was not called for, and also the façade and functional arrangement was severely criticized. The opinions about the building erected between 1885 and 1887 were various as well. Its frightening huge measure, block-like mass and relative simplicity were censured as well as the darkness of the offices facing the inner court. The – originally opened – wide corridors along the court side of the wings built around the border of the plot indeed had serious shading effects.

After the completion several smaller innovations, reparations and modifications took place, on the one hand to improve the usability of the building and on the other hand to follow the persistent changing of the staff and the departments of the ministry and the moving in and out of different connected institutions. The style of the building was the “Italian Renaissance”, but the façades appeared too unimportant and unornamented in comparison with the Parliament and the Palace of Justice. Furthermore, some weathered, artificial stone ornaments were also removed from the façade in 1891. In 1906 the restoration was already imperative thereby creating an opportunity to transform the façades, thus two distinct architectural competitions were called for converting the façade and the inner structure.

Keywords: Historicism, turn of the century, 19th century architecture, Gyula Bukovics

